VIII. Bažnyčios ir vienuolynai
Churches and Monasteries

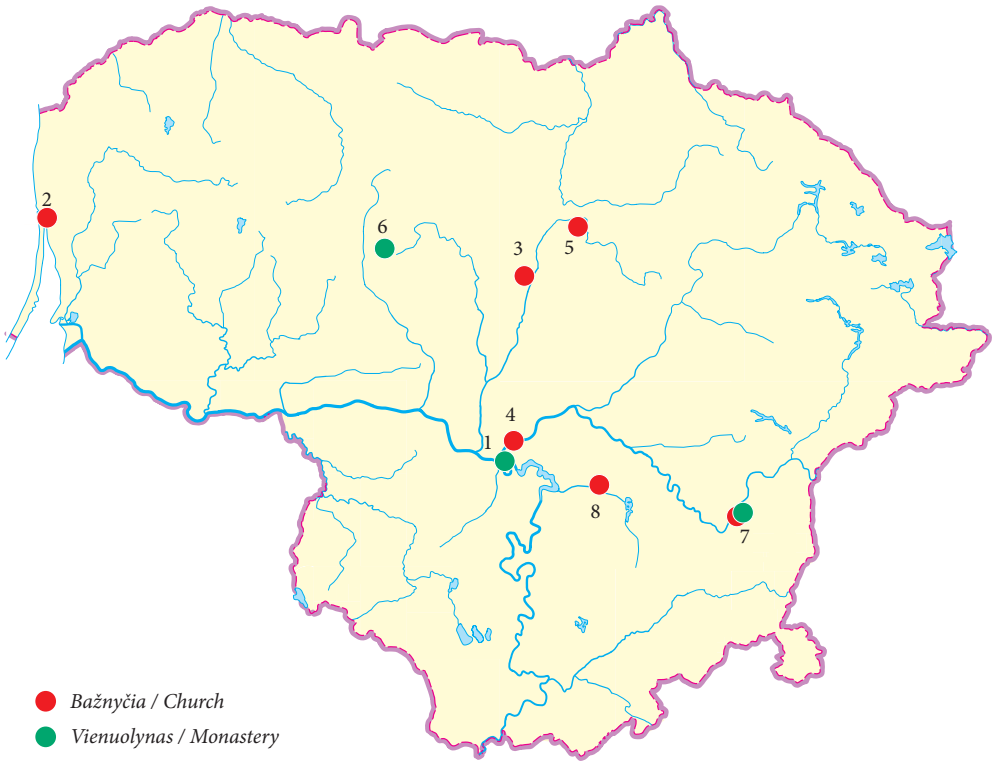

1. *Kaunas*
2. *Klaipėda*
3. *Krekenava*
4. *Lapės*
5. *Panevėžys*
6. *Tytuvėnai (ir)*
7. *Vilnius (ir IX)*
8. *Žiežmariai*

Balčiūnas Dainius

Kauno Bernardinų vienuolynas

Mažesniųjų brolių ordino Kauno Šv. Jurgio konventas vienuolyno R korpuse prie Šv. Jurgio bažnyčios tvarkė čia buvusios zakristijos patalpas, planuota pakloti naujas grindis. Detalieji archeologiniai tyrimai atlikti 37 m^2 plote. Tyrinėta vieta yra Kauno senamiesčio III kvartale, senamiesčio V dalyje, Nemuno ir Neries upių santakoje. Kvartalas yra seniausioje miesto dalyje, jį riboja Nemunas ir Neris, iš P – Santakos, iš Š – Papilio, iš R – A. Jakšto gatvės, Rotušės aikštė ir Muziejaus gatvė. Bernardinų Šv. Jurgio konvento vienuolyno pastatų kompleksas stovi prie dabartinės Papilio gatvės, kitapus Kauno pilies P griovio.

Vienuoliai bernardinai Kaune įsikūrė 1468 m., pradžioje greičiausiai pasistatė medinę bažnyčią, kurios buvimo vieta nežinoma. Iki XV a. vidurio bernardinų valda priklausė karališkajam maršalkai ir Gardino seniūnui S. Sūdvajaičiui, kuris 1471 m. savo dvarą su sodu dovanojo vienuoliams. Vienuolyno konventą patvirtino Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras. Iki 1487 m. buvo pastatytas pirmasis mūrinis vienuolyno pastatas – dviaukštė 17,6 m ilgio, 9 m pločio zakristija. Ji stovėjo prie gatvės, skyrusios vienuolyną nuo Kauno miesto teritorijos, vėliau pastatytos bažnyčios P pusėje. Šv. Jurgio bažnyčia baigta statyti maždaug 1502 m., vienuolyno pastatai – apie 1504 m. Tuo metu vienuolyne gyveno 25 vienuoliai. XVI a. pabaigoje vienuolynas nuskurdo, daug savo žemių išnuomojo miestui. 1603, 1624 m. vienuolynas ir bažnyčia nukentėjo nuo gaisrų, tačiau labiausiai nuo rusų kariuomenės, 1655–1660 m. okupavusios Kauną. 1731 m. bažnyčia dar kartą degė. 1812 m. Napoleono žygio į Rusiją metu vienuoliai iš miesto buvo išvaryti, bažnyčia ir vienuolynas paversti sandėliais. Apie 1814 m. atliktas vienuolyno remontas, pritaikant jį karo ligoninei, o 1850 m. jis uždarytas. 1864 m. Varniuose uždarius kunigų seminariją, ji perkelta į Kauno bernardinų vienuolyną.

Vienuolyno ir bažnyčios kompleksas tyrinėtas 1990, 1993–1997, 2009–2010 m. (*ATL 1994 ir 1995 metais*, 1996, p. 215–217; *ATL 1996 ir 1997 metais*, 1998, p. 355–357; *ATL 2009 metais*, 2010, p. 289–292; *ATL 2010 metais*, 2011, p. 271–274). 2014 m. tyrinėta 45 m^2 ploto zakristijos P patalpa (*ATL 2014 metais*, 2015, p. 251–252).

2016 m. detaliųjų tyrimų metu iki geologinių sluoksnių ištirta visa 37 m^2 ploto zakristijos patalpa. Pagrindinis tyrimų tikslas – nustatyti čia buvusių grindų lygį, jo pakitimus ir grindų dangai naudotas medžiagas. Nustatyta, kad po zakristija rūsys nebuvo įrengtas, o virš pirminio žemės paviršiaus, kurį sudaro oksiduotas priesmėlis, yra susiklostę 95–105 cm storio kultūriniai sluoksniai.

Pradiniame tyrimų etape buvo nukastas po grindimis buvęs supiltas iki 50 cm storio statybinių griuvenų, smėlio ir žvyro mišinio sluoksnis. Griuvenų sluoksnis buvo virš žvyro sluoksnio, kuris XIV–XV a. buvo iškastas iš Kauno pilies griovio ir paskleistas aplinkinėje teritorijoje. Panašu, kad XIX a. šioje patalpoje buvusios grindys išardytos, o viršutiniai kultūriniai sluoksniai iškasti ir išmesti į išorę. Į atsiradusią iki 50 cm gylio duobę buvo supiltos statybinės griuvenos, likusios po patalpos ar kitų vienuolyno vietų remonto darbų. Užpylime rastos tik kelios pusplytės su braukomis ir be jų, dalis profiliuotos plytos, rausvo marmuro plokštelės dalis. Sluoksnyje rasta XVIII a. II pusės plokštinių koklių fragmentų, dekoruotų barokiniu ornamentu, neglazūruotų ir dengtų tamsiai ruda glazūra, kampinių, karnizinių koklių fragmentų. Sluoksnyje rasta XVIII–

1 pav. Zakristijos patalpos bendras vaizdas iš P: 1 – židinio pamatas; 2 – krosnies pamatas. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 1. General view of the sacristy room, as seen from the S: 1 – the hearth foundation; 2 – the stove foundation.

2 pav. Židinio pamatas iš V. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 2. The hearth foundation, as seen from the W.

XIX a. tradicinės keramikos puodo pakraštėlio, dubenų šukių.

Nukasus griuvenų sluoksnį, visose patalpos pusėse atsidengė pamatų mūras iš įvairaus dydžio lauko riedulių eilių, rištų baltu geros kokybės kalkių skiediniu. Išlikusio zakristijos sienų tinkavimo apačia su dažymo pėdsakais užfiksuota visose sienose, nors žemiau jos pastebėta iki 30 cm pločio pamatų mūro glaistymo juosta. Panašu, kad nuo zakristijos pastatymo arba nuo jos sienų nutinkavimo iki mūsų dienų išliko tas pats grindų paviršius. Buvusios grindys, o gal ir keli jų lygiai išardytos XIX a.

Patalpos ŠR kampe nukasus 10–15 cm storio viršutinį sluoksnį, atsidengė iš plytų sumūryti dviejų lygių klojiniai, priskirti čia galėjusio būti židinio pamatams ar pagrindui (1:1 pav.). Klojiniai užima didesnį nei 2 m^2 plotą, tikslus statinio dydis nežinomas, nes nuardyti jo P ir V kraštai. Prie Š sienos išlikęs klojinio plotis – 1,8 m, prie R sienos – 1,74 m. Atrodytų, kad židinys statytas dviem etapais. Apatinis klojinys sumūrytas iš 1 eilės ant šono suguldytų 25–26x11,5–12,5x8–8,5 cm dydžio plytų ir pusplyčių su braukomis, nesilaikant kokios nors aiškesnės tvarkos. Plytos klotos ant 5–6 cm storio kalkių skiedinio sluoksnio. Plytų paviršius vietomis nuglaistytas kalkių skiediniu. Klojinio P pusėje užfiksuotos čia padėtos penkios 26x11,5–12x8–8,5 cm dydžio figūrinės plytos su išpjautu ketvirčio apskritimo kampu.

Viršutinis klojinys, esantis pačiame patalpos kampe, sumūrytas ant pirmo klojinio papylus 1 cm storio smulkaus žvyro sluoksnį (2 pav.). Ant žvyro buvo suklota dar viena plytų, rištų kalkių skiediniu, eilė. Naudotos įvairaus dydžio – 13–14,5 cm pločio, 6,5–7,2 cm storio – pusplytės. Išlikusi viena iš gana lygios plytų eilės suklota 80 cm ilgio kraštinė, atstumas nuo patalpos kampo – 97 cm, jos kraštai prie Š ir R sienų nuardyti. Pirmąjį klojinį, kuriame vyrauja tokio pat formato kaip ir vienuolyno sienų plytos ir sudėtos figūrinės fasado nišų kraštuose naudotos plytos, reiktų priskirti pradiniam vienuolyno etapui ir datuoti XVI a. I puse. Kada statytas viršutinis klojinys, neaišku.

Nukasant iki 55 cm storio žvyro sluoksnio viršutinę dalį prie patalpos Š sienos, rasti prie jos priglausti krosnies pamatai (2:1 pav.). Jie sumūryti iš įvairaus dydžio lauko riedulių ir plytų nuolaužų, kurių dydis artimas vienuolyno sienų plytoms, rišti baltu smulkiu geros kokybės kalkių skiediniu. Pamato viršus nuardytas, jo paviršiuje išlikę lauko riedulių atspaudų. Pamatas yra 1,99 m nuo patalpos ŠV kampo, 1,58–1,6 m ilgio, 97–110 cm pločio. Išlikusio pamato storis – 40–42 cm. Plytos naudotos tik eilių išlyginimui, viena jų yra 26x12x8,4 cm dydžio.

Kadangi pamato viršutinė dalis nuardyta, neaiškus jo santykis su buvusių grindų lygiu. Be to, pamatas ir ant jo stovėjusi krosnis turėjo uždengti Š patalpos sienoje esančią angą. Todėl atrodytų, kad krosnies pamatai ir ant jos stovėjusi krosnis buvo pastatytos jau užmūrijus Š sienoje buvusią angą, iškirtus patalpos PV kampe naujas duris, ir datuoti ją reiktų jau XIX a. (?).

Žvyro sluoksnyje rasta XVI a. pabaiga – XVII a. I puse datuojamų koklių fragmentų, tradicinės keramikos puodų pakraštėlių šukių, žiestų puodynių pakraštėlių, lėkščių šukių, dengtų balta emale, mėlynos glazūros piešiniais, stiklinių taurelių dugnų. Sluoksnyje rasta nemažai statybinės keramikos. Retas radinys – plytos su trikampiu ženklu dalis, deja, neaiškus visas jos dydis (3 pav.). Rastos 3 rombo formos grindų plytelės (22 ir 13 cm įstrižainių, 4,8–5,2 cm storio), 2 trikampio formos grindų plytelės (12,5–13 cm ilgio kraštinėmis, 4,8 cm storio) (4 pav.). Trikampio formos plytelės greičiausiai buvo pagamintos užpildyti tarpams tarp rombo formos grindų plytelių ir sienos. Galbūt jomis

0 3 cm

3 pav. Plytos su ženklu dalis. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 3. Part of a brick with a symbol.

0 5 cm

4 pav. XV a. grindų plytelės. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 4. 15th-century floor tiles.

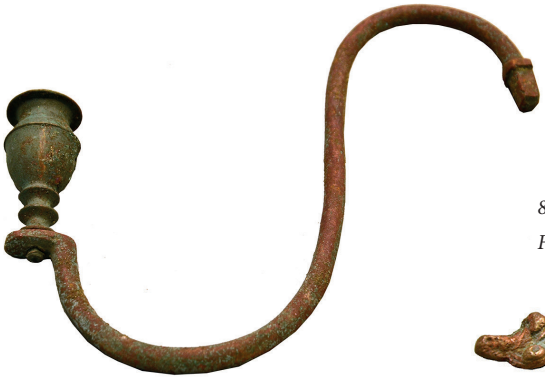

0 5 cm

5 pav. Žvakidės dalis. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 5. Part of a candlestick.

0 5 cm

6 pav. Žvakidės dalis. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 6. Part of a candlestick.

0 5 cm

7 pav. Žvakidės dalis. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 7. Part of a candlestick.

8 pav. Varpelis. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 8. A small bell.

0 3 cm

9 pav. Šaukštelio (?) rankena. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 9. The handle of a spoon (?).

pirminiame etape buvo išgrįstos zakristijos grindys (grindų fragmentas, rastas tyrinėjant P zakristiją 2014 m., datuotas XV a.). Stogo dangos liekanos – plokštinių čerpių ir kraiginės čerpės „vienuolės“ dalys. Rasta nemažai spalvoto metalo dirbinių – žvakidžių dalių (5–7 pav.), ovalo formos rankena, sudaužyto alavinio varpelio dalių (8 pav.), stalo įrankio – šaukštelio (?) rankena su Kristaus ar šventojo figūrėle gale (9 pav.). Sluoksnyje rastos 2 monetos – ATR 1776 m. Stanislovo Augusto grašis ir Rusijos imperijos 1800 m. Pavlo I 1 kapeika.

Patalpos PV kampe atidengta 1,2 m skersmens, 1 m gylio duobė, greičiausiai iškasta XIX a., užpilta ruda maišyta su žvyru žeme. Duobėje rasta prastai išlikusių geležinių dirbinių – kobinio dalis, langų apkalų dalys. Taip pat rastos neįprastų dydžių plytos – 26,8x20x 8,4 cm, 21x14,5x9 cm ir 25,6x11,5x9 cm. Plytų paviršiuje pirštais darytos braukos, būdingos ankstyvosioms gotikinėms plytoms.

Nukasus žvyro su griuvenomis sluoksnį, po juo atidengtas įžemis – lygus geologinis rudo oksiduoto priesmėlio sluoksnis. Sluoksnio paviršiuje užfiksuotas iki 10–15 cm storio pilkai rusvos žemės sluoksnis, neturintis aiškios ribos su geologiniu priesmėliu. Jo paviršiuje pastebėti degėsių pėdsakai, kurie greičiausiai yra susiję su pirmos Kauno pilies statyba XIV a. viduryje. Panašus spėjamos senovės gyvenvietės sluoksnis buvo aptiktas ir ankstesnių vienuolyno tyrimų metu. Sluoksnyje radinių nerasta, tik pačiame jo paviršiuje aptikta XV a. tradicinės keramikos puodo pakraštėlio šukė bangelėmis dekoruotu kakleliu ir redukcinės keramikos ąsočio pakraštėlio su sienelėmis šukė šlifuotu paviršiumi.

Zakristijos sienų pamatai mūryti sukraunant lauko riedulių eiles ir kalkių skiedinį į tranšėjas. Visų sienų pamatuose matyti ištryškusios skiedinio siūlės, jokių angų pėdsakų atsidengusiame mūre nesimato. Plytos naudotos tik riedulių eilių išlyginimui, jų dydis artimas naudotoms vienuolyno mūre. V sienos pamatai įleisti į žemę nuo buvusio grindų paviršiaus per 1,63 m, R sienos – per 1,42 m, P sienos – per 1,18 m. Visi patalpos sienų pamatai yra su praplatinimais, o patalpos V pamatuose jų net 3. 20–90 cm pločio praplatinimai atsirado neplanuotai, griūvant iškastų tranšėjų šlaitams.

Kaunas Bernardine Monastery

In 2016, 37 m^2 were excavated in the N room of the sacristy of the Kaunas Bernardine monastery beside the Church of St George (Fig. 1). The 1.8 x 1.74 m foundation a former hearth dating to the first half of the 16th century was unearthed in the room's NE corner (Fig. 2). To the W of it was the 1.6 x 1.1 m foundation from probably a 19th-century stove. The cultural layers were up to 1.05 m thick and consisted of fill layers with rubble as well as 15th-century floor tiles, large bricks, roof tiles (Figs. 3, 4), fragments of stove tiles and household pottery, pieces of non-ferrous metal candlesticks (Figs. 5–8), the remains of 15th–18th-century iron fittings, and two 18th and 19th-century coins.

Mantas Daubaras,
Zenonas Baubonis, Jon Seligman,
Harry Jol, Richard Freund

Vilniaus Didžiosios sinagogos komplekso teritorija

Atlikti detalieji tyrimai Vilniaus senojo miesto vietos su priemiesčiais (UK 25504) ir senamiesčio (UK 16073) teritorijose esančiame sklype Vokiečių g. 13A, buvusios Didžiosios sinagogos statinių komplekso vietoje. Pirmą kartą ši vietovė archeologiškai tirta 2011 m.